

พระธาตุเป็นสถาปัตยกรรมประเภทสถูปเจดีย์ เพื่อประดิษฐานพระธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไทย - ลาว อันเป็นวัฒนธรรมเกิดใหม่แทนวัฒนธรรมขอมหรือเขมรในภูมิภาคอีสาน คติการสร้างพระธาตุ สืบเนื่องมาจากความเชื่อในตำนานพุทธศาสนา โดยมีศูนย์กลางอยู่แถบลำนํ้าโขงตอนกลาง และแพร่กระจายทั่วไปในภูมิภาคอีสานราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 ซึ่งเป็นระยะที่มีการอพยพ เคลื่อนย้ายเข้ามาในภูมิภาคแห่งนี้ของกลุ่มคนจากนครเวียงจันทน์

ที่มาคำว่าพระธาตุของชาวอีสานได้สืบทอดมาจากอดีต ดังคำในจารึกโบราณของวัดพระธาตุพนม ที่สร้างในปีพ.ศ. 2157 ปรากฏอยู่หลายคำเช่น พระสารีริกธาตุ พระมหาธาตุเจ้า¹ โดยเน้นถึงความสำคัญ สิ่งประดิษฐานอยู่ภายในเหมือนกับชาวล้านช้าง และล้านนา ตามคติความเชื่อในการสร้างตำนานขึ้นเพื่อเป็น การฟื้นฟูพุทธศาสนาโดยได้รับอิทธิพลแนวคิดจากตำนานลังกาเช่นเดียวกัน

คติเรื่องพระเจ้าเลียบโลก² เป็นเรื่องราวของตำนานในอดีตยุคศรีโคตรบูร ในยุคนั้นได้เขียนตำนานเรื่องพระธาตุพนมกล่าวถึงพระพุทธรองค์ได้เสด็จออกจากเขตวันมทิวiharมายังดินแดนแถบนี้คราวหนึ่ง ก่อนที่เสด็จสู่ปรินิพพาน ได้เสด็จมาทรงประทับ และประทานรอยพระพุทธรบาทตามสถานที่สำคัญ อันเป็นที่ตั้งพระธาตุสำคัญ ในภูมิภาคนี้ได้แก่ ริมหนองคันแทเลื้อนํ้า อันเป็นที่ตั้งของพระธาตุหลวงในนครเวียงจันทน์ ที่โพนจิกเวียงจันทน์ที่ตำบลพระโค จังหวัดหนองคายจากนั้นไปโปรดประชากรนาศ ที่ภูเขาหลวงอันเป็นที่ตั้งองค์พระธาตุพังพาน แล้วประทานรอยพระพุทธรบาทที่ฝั่งซ้ายใกล้ที่ฉันทเพลเรียกว่าพระบาทโพนฉันท จากนั้นได้ไปประทานรอยพระพุทธรบาทที่แม่น้ำหินใหญ่ในแม่น้ำโขงโปรดพญาปากดำ ซึ่งเรียกว่า "พระบาทเวินปลา" จากนั้น พระพุทธรองค์ ได้มาพักที่ภูกำพร้าว 1 ราตรีรุ่งเช้าเสด็จไปปณิธาบาศ ที่เมืองศรีโคตรบูร มาพักที่ต้นรัง ต่อมาพญาสุมิตรธรรมวงศ์ได้สร้างพระเจดีย์เรียกว่า "พระธาตุอิงฮัง" อยู่ที่สุวรรณเขตฝั่งประเทศลาว จากนั้นได้เสด็จไปสู่เมืองหนองหานหลวง ประทานรอยพระพุทธรบาทไว้ที่ภูน้ำลอดเชิงชุมได้แก่พระธาตุเชิงชุม แล้วเสด็จขึ้นภูเพ็ชรรับสั่งให้นํ้าพระอรุณคราตุ มาบรรจุที่ภูกำพร้าว เมื่อหลังปรินิพพานแล้ว จากนั้นพระองค์ได้เสด็จประทานรอยพระพุทธรบาทที่โหล่งพาน ซึ่งเรียกว่า "พระบาทบัวบก" อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และประทานรอยพระพุทธรบาทที่หนองบัวบานเรียกว่า "พระบาทหนองบัวบาน" อำเภอบ้านผือ จากนั้นได้ประทานรอยพระพุทธรบาทที่ภูเวียงเรียกว่า "พระบาทเวินตุ่ม" อยู่ริมฝั่งโขงเหนือตัวอำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย แล้วทรงประทานรอยพระพุทธรบาทที่ภูศรี กลางเมืองหลวงพระบาง จากนั้น พระองค์เสด็จกลับเขตวันและเสด็จสู่ปรินิพพานที่เมืองกุสินารา

ในอุรังคนิทานตำนานพระธาตุพนมได้กล่าวต่อไปอีกว่า ในวันถวายพระเพลิงนั้นพระมหากัสสปะ ได้พาบริวารมาบังคมและอธิษฐานพระอรุณคราตุเมื่อถวายพระเพลิงแล้วได้แจกพระธาตุกันไป พระมหากัสสปะได้รวมพระเถระและบริวารประมาณ 500 จากนั้นได้เหาะมาทางอากาศนำพระบรมธาตุมาที่ภูเพ็ชร แล้วแจ้งข่าวให้ หนองหานน้อยและหนองหานหลวงให้ทราบจึงพากันนํ้าไปรับที่ภูกำพร้าวพร้อมด้วยพญาทั้ง 5 คือ พญาสุวรรณภิงคาร เมืองหนองหานหลวง พญาคำแดงเมืองหนองหานน้อย พญานันทเสนเมืองศรีโคตรบูร พญาอินทรีปตนคร เมืองกัมพูชา และพญาจุลนิพนธ์มทตเมืองจุลนิ ได้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระธาตุ แล้วพระอรหันต์กลับกรุงราชคฤห์เพื่อสังคายนา

ต่อมาในยุคเมืองศรีโคตรบูรย้ายมาฝั่งขวาใกล้พระธาตุพนมหรือที่เรียกว่า "เมืองมรุกขนคร" ตำนานพระพุทธรบาทกล่าวถึงศิษย์ของพระมหากัสสปะได้เกลี้ยกล่อมพระกุมารทั้ง 5 แห่งกรุงราชคฤห์ออกบวชจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และได้มอบพระธาตุนํ้ามาบรรจุไว้สถานที่สำคัญซึ่ง ท้าวจันทน์บุรีได้สร้างขึ้นและมีการสร้างเสริม ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราชในภายหลัง เช่นพระธาตุหัวเหิน ได้แก่พระธาตุพังพานที่เมืองหนองคาย พระธาตุฝ่าพระบาทขวา ได้แก่พระธาตุที่จมลงในแม่น้ำโขง หน้าวัดธาตุหนองคาย และพระธาตุบุ ที่ตำบลพระโค เมืองหนองคาย

ต่อมาในยุคล้านช้างแห่งหลวงพระบาง และยุคศรีสัตนาคนหุตนครเวียงจันทน์ได้มีการสร้างวัดพระพุทธรูป และพระธาตุจำนวนมากในพุทธศาสนานิกายลัทธิลังกาวงศ์ และได้แพร่หลายทั่วอาณาจักรล้านช้าง มีการสร้าง และปฏิสังขรณ์ต่อเติมรวมทั้งสร้างครอบหรือสวมจากพระธาตุองค์เดิม เช่น พระธาตุหลวง พระธาตุพนม และ พระธาตุเชิงชุม เป็นต้น

รูปแบบพระธาตุอีสาน

แนวคิดในการสร้างรูปแบบพระธาตุอีสานในวัฒนธรรมไทย-ลาว ส่วนใหญ่เกิดจากการ ซ้อนชั้น ของรูปทรง ดอกบัวไว้บนฐานยกรูปทรงให้สูงขึ้นส่วนยอดเกิดจากซ้อนชั้นบัวให้เรียวยาวปลีหรือปลียอด ยอดสูงสุดประดับ ด้วยเสดตัสหรือเศวตฉัตรลักษณะรูปทรงดอกบัวของพระธาตุมีทั้งชนิดสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม และแปดเหลี่ยม รูปแบบ ลักษณะจะคล้ายคลึงกันหากจะแตกต่างกันไปบ้างในบางส่วน ซึ่งแบ่งแยกตามลักษณะรูปแบบได้ 4 กลุ่ม

1. กลุ่มรูปแบบพระธาตุพนม
2. กลุ่มรูปแบบพระธาตุศรีสองรัก
3. กลุ่มรูปแบบพระธาตุทรงปราสาท
4. กลุ่มรูปแบบพระธาตุก่องข้าวน้อย

กลุ่มรูปแบบพระธาตุพนม

กลุ่มรูปแบบพระธาตุพนมเป็นกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดรูปแบบจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ เนื่องจากความสำคัญของพระธาตุเป็นของโบราณที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางอาณาจักรศรีโคตรบูร เมื่อย้ายมาตั้งที่เมืองมรุกขนคร อันเป็นสถานที่ใกล้กับองค์พระธาตุในปัจจุบัน ประกอบกับความสำคัญของพระสารีริกธาตุส่วนพระอุระ (หน้าอก) ของพระพุทธเจ้าซึ่งมีกล่าวไว้ในตำนานอุรังคนิทาน จึงทำให้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทย-ลาวมาตั้งแต่อดีต แม้ว่ารูปแบบจะมีการสร้างเพิ่มเติมเสริมต่อในยุคหลังถึง 7 ครั้ง 3 โดยผู้นำที่เป็น พระมหากษัตริย์ และพระเถระ ผู้นำชุมชนทั้งสองฝั่งไทย-ลาว มีศรัทธาต่อการสร้างถาวรวัตถุเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนตลอดมา ดังนั้น รูปแบบพระธาตุพนมจึงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ในคติของชุมชนชาวอีสานมีการสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ตารางแสดงกลุ่มรูปแบบพระธาตุพนม

ลำดับ	ความสำคัญ	อายุการสร้างหลักฐานปรากฏ	รูปแบบ
1. พระธาตุพนม จ.นครพนม	บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนอกของพระพุทธเจ้า ตามตำนาน	ตำนานอุรังคธาตุกล่าวว่า พระยาทั้ง 5 มาร่วมกันสร้างขึ้น	พระธาตุรูปทรงบัวเหลี่ยม ตั้งอยู่บนฐานมีเรือนธาตุมี การบูรณะต่อเติมถึง 7 ครั้ง
2. พระธาตุเชิงชุม จ.สกลนคร	ก่อครอบรอบพระพุทธบาท พระพุทธเจ้า 4 พระองค์ - กกุสันโธ - โกนาคมนะ - กัสสปะ - โคตม ชุมชนมรอยพระพุทธบาท	ปรากฏศิลาแลงภายในอายุ- ราวพุทธศตวรรษที่ 16	เดิมเป็นปรางค์ก่อด้วยศิลา แลงอายุอยู่ในสมัยลพบุรี เข้าใจว่ามาสร้างครอบด้วย พระธาตุเจดีย์ตามแบบพื้น เมืองคล้ายพระธาตุพนมใน ช่วงราวสมัยอยุธยาลักษณะ คล้ายรูปแบบจากพระ ธาตุพนมจากประวัติ มีการ ซ่อมแซมมา 8 ครั้งแล้ว

ลำดับ	ความสำคัญ	อายุการสร้างหลักฐานปรากฏ	รูปแบบ
3. พระธาตุพระบาทบัวบก อ. บ้านฝื่อ จ. อุตรดิตถ์	ก่อพระธาตุเจดีย์สวมทับรอยพระพุทธรูปข้างในโปรงสามารถเข้าป็นมัสการได้	สร้างปี พ.ศ. 2460	ถ่ายแบบจากพระธาตุพนม
4. พระธาตุเรณูนคร	เพื่อให้เป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมือง	สร้างปี พ.ศ. 2461	เป็นการถ่ายแบบจำลองจากพระธาตุพนมข้างในโปรงบรรจุสิ่งของสำคัญเช่นพระไตรปิฎก, พระพุทธรูปทองคำเงิน แก้ว
5. พระธาตุท่าอุเทน อ. ท่าอุเทน จ. นครพนม ตั้งใกล้ฝั่งแม่น้ำโขง	บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอัญเชิญมาจากเมืองย่างกุ้งประเทศเมียนมา	สร้างปีพ.ศ. 2454 โดยอาจารย์ศรีทนต์หัวหน้าร่วมกับประชาชน	ถ่ายแบบจำลองพระธาตุพนม
6. พระธาตุสัจจะ อ. ท่าลี่ จังหวัดเลย	สร้างเป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมือง	-	รูปแบบจำลองพระธาตุพนม

กลุ่มพระธาตุศรีสองรัก

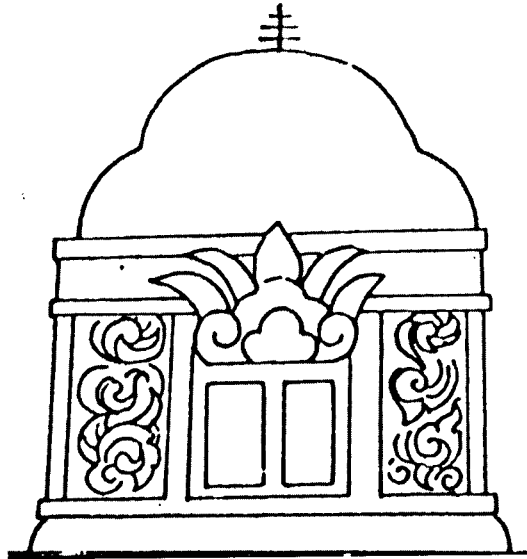
พระธาตุศรีสองรักเป็นสักขีพยานในการทำสัตยาธิษฐานแห่งมิตรภาพระหว่างไทย - ลาว สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา กับสมเด็จพระไชยเชษฐาแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุตทรงร่วมกันสร้างในขณะที่พมำกำลังขยายอำนาจเข้ามาถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลำน้ำโขงในสมัยพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนอง

พระธาตุศรีสองรักเป็นสถาปัตยกรรมแบบลาว ก่อสร้างด้วยอิฐถือปูนสูงประมาณ 30 เมตรใช้เวลาก่อสร้างประมาณ 3 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2103 - 2106 ซึ่งนับว่าเป็นพระธาตุที่มีหลักฐานระบุไว้อย่างชัดเจน⁵ การบูรณะองค์พระธาตุในอดีตไม่ทำให้รูปทรงเปลี่ยนแปลงมากนัก เพียงแต่นำเอาปูนขาวฉาบ และทาทับเพื่อให้ลบบรอยเปื้อน⁶

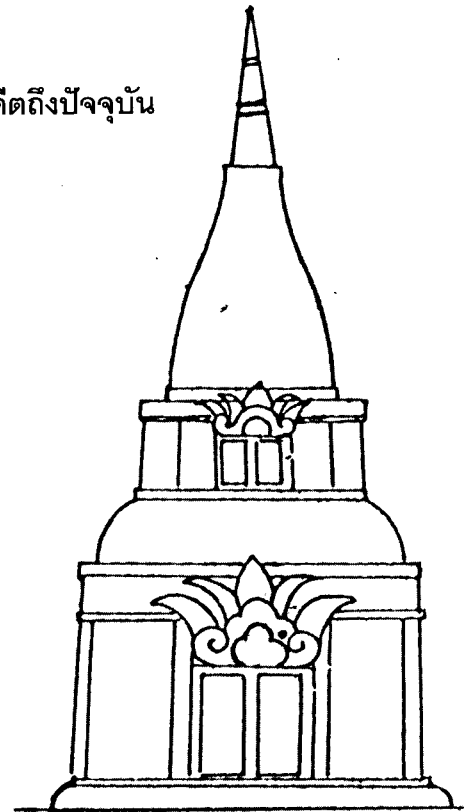
ลักษณะรูปแบบพระธาตุกลุ่มนี้ พัฒนารูปทรงดอกบัวตูม ในลักษณะรูปทรง สีเหลี่ยม และแปดเหลี่ยม ตั้งอยู่บนเอวขันหรือฐานอย่างเรียบง่ายตามแบบดั้งเดิมมาก่อน และได้คลี่คลายรูปแบบด้วยการซ้อนชั้นดอกบัว มี 2-3 ชั้น ถึงดอกปลีหรือปลียอดในชั้นหลังการ ตกแต่งเรือนธาตุการปั้นกลีบบัวรอง รับเรือนธาตุรูปทรงดอกบัว หรือมีพระธาตุบางองค์ตกแต่งด้วยการปั้นลายกระหนกกาบประดับไว้ตามมุมของเรือนธาตุของดอกบัวเหลี่ยม เช่น พระธาตุศรีสองรัก

ลักษณะฐานของพระธาตุกลุ่มนี้ มีทั้งฐานทรงสูง และทรงต่ำด้วยทำฐานบัวที่ชาวบ้านเรียกว่า เอวขัน หรือพาน หากต้องการทรงสูงจะใช้ฐานบัวซ้อน 2 ชั้น เพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่งเพื่อให้รูปทรง พระธาตุ สูงและสง่างามมากขึ้น ด้านล่างสุดของฐานเป็นฐานเขียง ลักษณะพระธาตุกลุ่มนี้จะพบอยู่ทั่วไป ในภูมิภาคอีสานส่วนใหญ่ มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 - 24 จึงนับได้ว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรม ประเภทพระธาตุเจดีย์ ที่เก่าแก่ อีกกลุ่มหนึ่งของวัฒนธรรมไทย - ลาว ดังกลุ่มตัวอย่างได้แก่

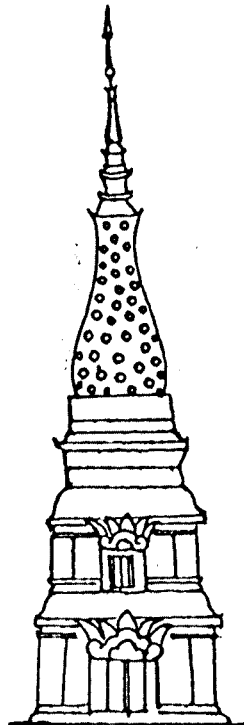
แสดงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพระธาตุพนมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

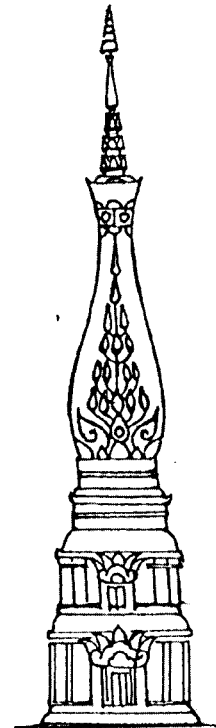
สร้างโดย
พระมหากัสสปะและเจ้าพระยาทั้ง 5
สูงประมาณ 5 เมตร

บูรณะโดย
พระอรหันต์ทั้ง 5 และพระยาสุมิตรธรรมวงษา
สูงประมาณ 24 เมตร

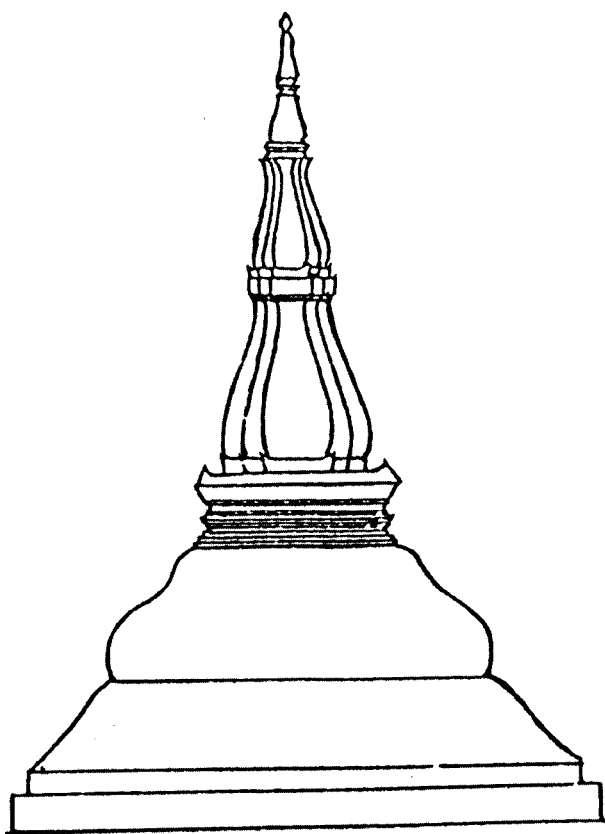
พ.ศ. 2233-35 สูง 67 เมตร
บูรณะโดยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก
แห่งนครเวียงจันทน์

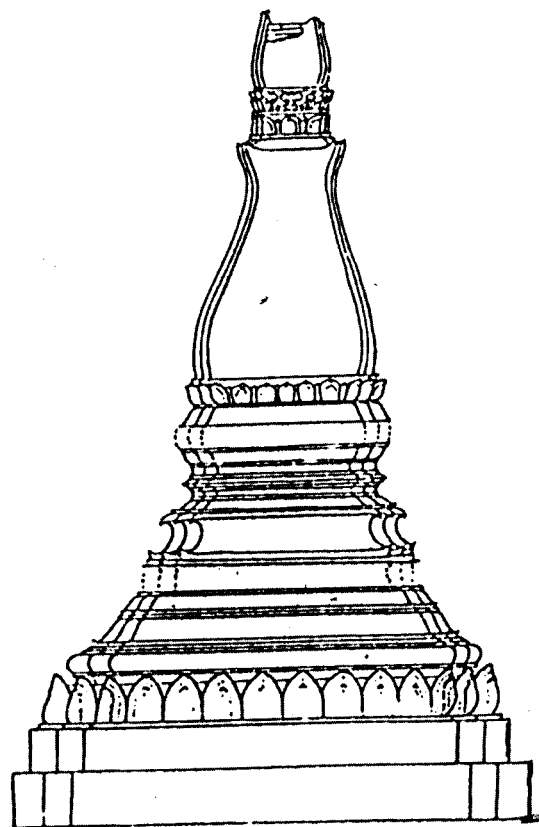
พ.ศ. 2483-84 สูง 57 เมตร
บูรณะโดยกรมศิลปากรไทย
ในสมัยรัฐบาลชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ตารางแสดงกลุ่มรูปแบบพระธาตุศรีสองรัก

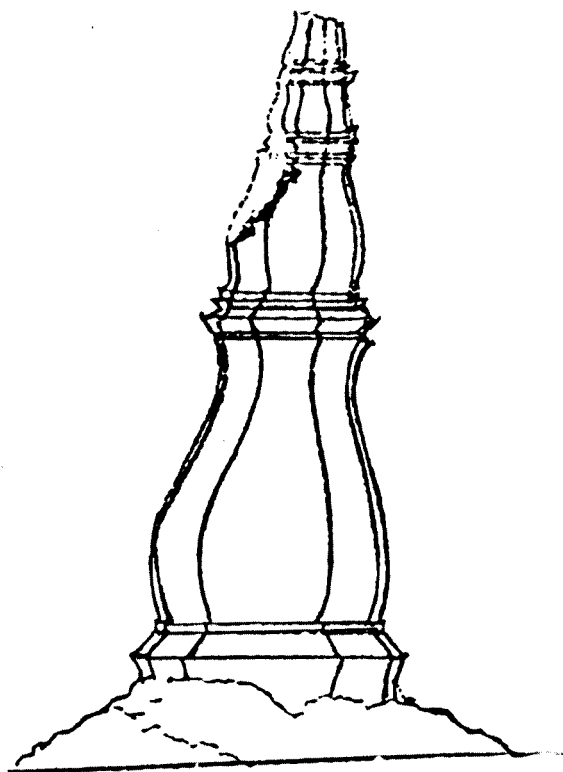
ลำดับ	ความสำคัญ	อายุการสร้าง หลักฐานปรากฏ	รูปแบบ
1. พระธาตุศรีสองรัก อ.ด่านซ้าย จ.เลย	สร้างขึ้นเพื่อเป็นสักขีพยาน ในการทำสัตยาธิษฐานแห่ง มิตรภาพระหว่างไทย-ลาว	จารึกระบุปีสร้างเมื่อ พ.ศ. 2103 -2106	รูปทรงบัวเหลี่ยมตั้งอยู่บนฐาน
2. พระธาตุวัดสาวสุวรรณ ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย	พระธาตุที่สำคัญในท้องถิ่น	สันนิษฐานสร้างราวพุทธ ศตวรรษที่ 22 ลงมาอาจจะ มีการบูรณะขึ้นอีกในภายหลัง	รูปทรงบัวกลมซ้อนขึ้นจาก เรือนธาตุสู่ปลียอด 3 ชั้น แต่ละชั้นทำกลีบบัวรองรับ ส่วนฐานชำรุดเสียหาย
3. พระธาตุขามแก่น ต.บ้านขาม อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น	เกี่ยวข้องกับตำนาน พระอุรังคธาตุ พระธาตุ หลักของเมืองขอนแก่น	สันนิษฐานสร้างขึ้นราวพุทธ ศตวรรษที่ 24 ลงมา	ทรงดอกบัวเหลี่ยมซ้อนจาก เรือนฐานถึงดวงปลีหรือ ปลียอดตั้งอยู่บนฐานที่ คล้ายรูปแบบจากรูป แบบเดิม
4. พระธาตุวัดมหาธาตุ องค์เล็ก วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.ยโสธร	พระธาตุสำคัญของชุมชน เมือง	อายุการสร้างอยู่ราวพุทธ ศตวรรษที่ 23 - 24	รูปทรงดอกบัวเหลี่ยมซ้อน สู่ดอกปลีตั้งอยู่บนฐานหรือ เอวขันด้านล่างทำฐานคล้าย ฐานสิงห์ มีการปั้นลวดลาย คล้ายกระหนกอีกชั้นหนึ่งซึ่ง ลักษณะเช่นนี้ไม่ค่อยจะพบ มากนัก
5. พระธาตุบรรจุอัฐิธาตุ ยาคุเหล็กคำ วัดมหาผล บ้านท่าซอนยาง อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม	สำหรับประดิษฐานพระอัฐิ ธาตุพระเถระของชุมชนบ้าน ท่าซอนยาง	อายุการสร้างอยู่ในช่วงรัชกาล ที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ราวพุทธศตวรรษ ที่ 23	รูปทรงดอกบัวเหลี่ยม 2 ชั้น ของเรือนธาตุและส่วนยอด ตั้งอยู่บนฐานลักษณะเรียบง่าย แบบพื้นถิ่น
6. พระธาตุกุดจอก ต.บ้านยาง อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ	เป็นพระธาตุสำคัญของ ชุมชนสร้างมาแต่โบราณ	อายุการสร้างสันนิษฐานคง สร้างในราวพุทธศตวรรษ ที่ 23 - 24	รูปทรงดอกบัวเหลี่ยมซ้อนถึง ยอด 3 ชั้น ระหว่างชั้นตกแต่ง ด้วยกลีบบัวขึ้น

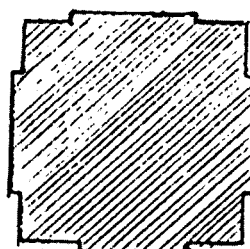
พระธาตุขามแก่น
จ.ขอนแก่น

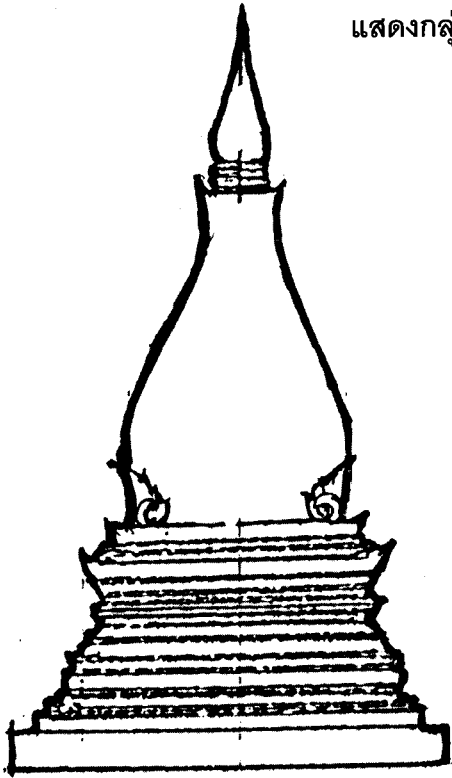
พระธาตุเขี้ยวคอม
อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย

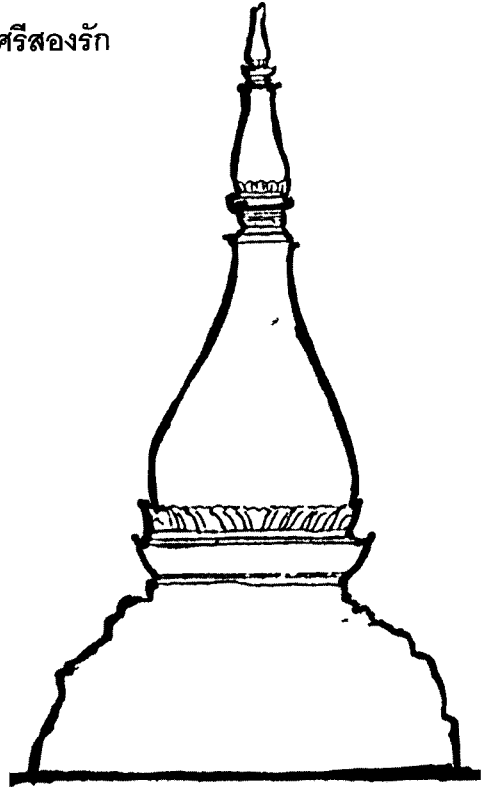
พระธาตุโนนคูณ
อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ

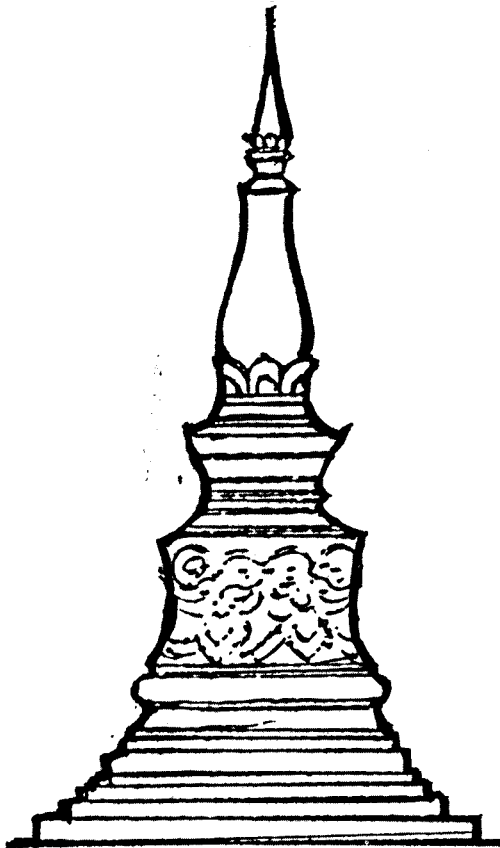
แสดงกลุ่มรูปแบบพระธาตุศรีสองรัก

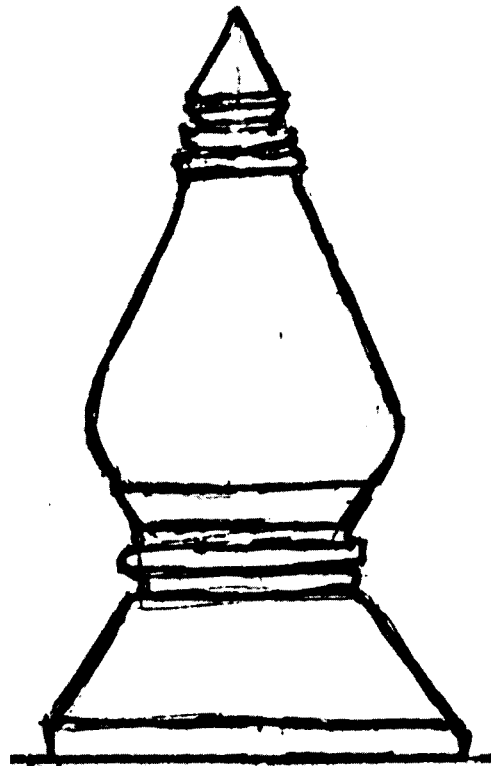
พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย

พระธาตุวัดสาวสุวรรณ ต.เวียงคุก จ.หนองคาย

พระธาตุวัดมหาธาตุองค์เล็ก
อ.เมือง จ.ยโสธร

พระธาตุตำแหน่งยาคุหลักคำ
ต.บ้านท่าขอนยาง จ.มหาสารคาม

กลุ่มรูปแบบพระธาตุทรงปราสาท

พระธาตุในกลุ่มนี้มีลักษณะที่แตกต่างไปจาก 2 กลุ่ม ที่กล่าวมาแล้วในส่วนที่มีลักษณะของรูปทรงปราสาท ในส่วนของเรือนธาตุมีชั้นจรมัน 4 ด้าน เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปางประทับยืน ส่วนยอดทำเป็นยอด ทรงเจดีย์ใน ส่วนเรือนธาตุบางแห่งมีการซ้อน 2 ชั้น มีทั้งชนิดทำยอดมุ่มและเรือนทรง 4 เหลี่ยมลักษณะคล้ายกับ เจดีย์ทรงปราสาท ในศิลปะล้านนา ดังกลุ่มตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางแสดงกลุ่มรูปแบบพระธาตุทรงปราสาท

ลำดับ	ความสำคัญ	อายุการสร้าง หลักฐานปรากฏ	รูปแบบ
1. พระธาตุพังพอน ต.ดอนหมู อ.เมือง จ.หนองคาย	พระธาตุในวัดที่มี สัตตมหาสถาน ในภาคอีสาน	สันนิษฐานอาจจะสร้างขึ้น ในสมัยพระไชยเชษฐา ราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23	พระธาตุทรงปราสาท ยอดรูปทรงเจดีย์
2. พระธาตุวัดเทพพล ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย		สันนิษฐานอาจจะสร้างขึ้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 23	พระธาตุทรงปราสาท ยอดรูปทรงเจดีย์
3. พระธาตุหนองสามหมื่น ต.แก้ง อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ	พระธาตุโบราณของชุมชน อีสานกลุ่มชัยภูมิ	สันนิษฐานอาจจะมีการ พุทธศตวรรษที่ 22 - 23	พระธาตุทรงปราสาท รูปทรงยอดมุ่มทั้งส่วนฐาน เรือนธาตุและส่วนยอด

กลุ่มรูปแบบพระธาตุก่อขั้วน้อย

การจัดรูปแบบพระธาตุก่อขั้วน้อยให้เป็นตัวแทนของกลุ่มนี้เนื่องด้วยลักษณะรูปแบบได้พัฒนาให้รูปทรง สูงขลุ่ขึ้นกว่าแบบเดิม ซึ่งเท่าที่พบมี 2 แห่ง คือ พระธาตุก่อขั้วน้อยกับพระธาตุอานนท์ จังหวัดยโสธร หาก พิจารณา ถึงการซ้อนชั้นตามระเบียบของกลุ่มนี้ ประกอบด้วย ส่วนฐาน เรือนธาตุและส่วนยอด

ส่วนฐานเป็นชั้นของฐานบัวหรือฐานปัทม์หรือที่เรียกตามภาษาถิ่นอีสานว่าฐานเอวชั้นยกสูงรองรับ ชั้นของ เรือนธาตุในลักษณะยอดมุ่มในส่วนนี้จะมียอดจรมันทั้ง 4 ด้าน เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปางประทับยืนถัดขึ้นไป ส่วน ยอดทำเป็นรูปทรงดอกบัวเหลี่ยมซ้อน 2 - 3 ชั้น ในชั้นแรกของยอดทำรูปย่อของรูปดอกบัวเหลี่ยมตกแต่งเพิ่ม 4 ด้าน บางแห่งเรียกว่า พรหมสี่หน้า

ตารางแสดงกลุ่มรูปแบบพระธาตุก่อขั้วน้อย

ลำดับ	ความสำคัญ	อายุการสร้าง หลักฐานปรากฏ	รูปแบบ
1. พระธาตุก่อขั้วน้อย ต.ดาดทอง อ.เมือง จ.ยโสธร	พระธาตุเก่าแก่ของชุมชน บ้านดาดทองเมืองยโสธร	ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 - 24	พระธาตุทรงสูงขลุ่ มีเรือนธาตุ ส่วนยอดมี พรหมพักตร์
2. พระธาตุอานนท์ วัดมหาธาตุ จ.ยโสธร	พระธาตุตั้งอยู่ศูนย์กลาง ของชุมชนเมืองยโสธร	ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 - 25	พระธาตุทรงสูงขลุ่ มีเรือนธาตุ ส่วนยอดมี พระพรหมสี่หน้า

จากการศึกษาคติในการสร้างพระธาตุโดยสังเขป พบว่ามีวัตถุประสงค์การสร้างขึ้นตามคติเรื่องพระเจ้าสิบโลก อันเป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ตามคติแบบอย่างลังกา เพื่อสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือมีตำนานที่เกี่ยวข้องไว้เป็นพระธาตุหลักของวัดพระมหาธาตุเช่น พระธาตุพนม พระธาตุขามแก่น พระธาตุเชิงชุม เป็นต้น ส่วนพระธาตุอื่น ๆ เช่น พระธาตุนครจตุรธาตุยาคูหลักคำซึ่งเป็นภิกษุสงฆ์ที่เคารพนับถือของชาวบ้านจะสร้างขนาดเล็กและมีรูปร่างที่เรียบง่ายกว่ากลุ่มพระธาตุหลักดังที่กล่าวมาแล้ว

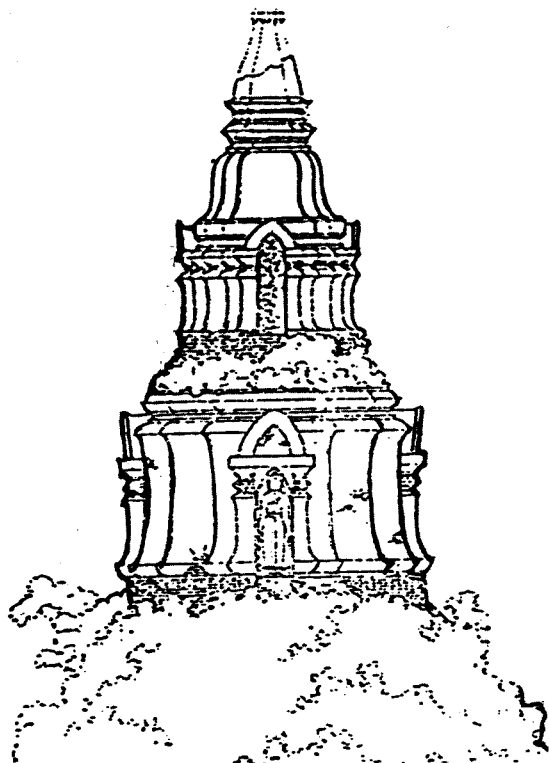
ลักษณะรูปแบบขององค์พระธาตุอีสานเกิดจากการนำรูปทรงดอกบัวตูมซึ่งมีทั้งรูปทรงกลม และทรงบัวเหลี่ยมวางซ้อนกันให้รูปทรงสูงขึ้นสู่ส่วนยอดที่เป็นดวงปลีหรือปลียอดบนสุดของยอดปักเสดส์หรือฉัตร ลักษณะรูปทรงของพระธาตุอีสานสามารถแยกกลุ่มลักษณะตามกลุ่มรูปแบบได้ 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

กลุ่มรูปแบบพระธาตุพนม เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในภูมิภาคอีสาน และมีการสืบทอดรูปแบบมาจนถึงปัจจุบันมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

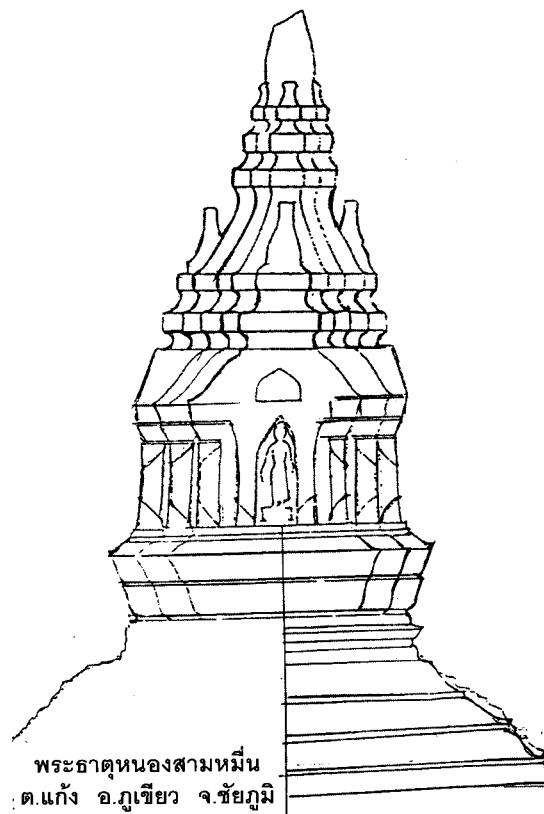
กลุ่มรูปแบบพระธาตุศรีสองรัก เป็นพระธาตุที่สร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ลักษณะรูปแบบเป็นพระธาตุรูปทรงดอกบัวเหลี่ยมตั้งอยู่บนฐานเอวขัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่เรียบง่ายในยุคแรก ๆ และได้ส่งอิทธิพลรูปแบบแก่ พระธาตุในกลุ่มอีสานทั่วไป

กลุ่มรูปแบบพระธาตุทรงปราสาท ซึ่งเป็นกลุ่มที่พบในจังหวัดหนองคายและบริเวณใกล้เคียง ลักษณะที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น คือ บริเวณเรือนธาตุมีซุ้มจระนมเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ พระธาตุพังพาน และพระธาตุหนองสามหมื่น เป็นต้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะคล้ายคลึงกับพระธาตุในอาณาจักรล้านนา สันนิษฐานว่าคงมีอายุสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 นับว่าเป็นกลุ่มรูปแบบที่เก่าอีกรูปแบบหนึ่ง

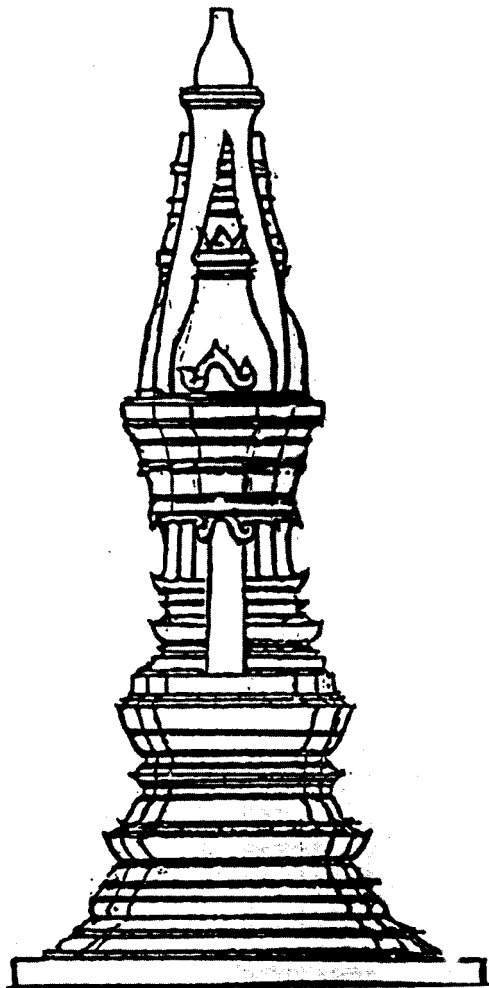
กลุ่มรูปแบบพระธาตุก่อขำน้อย เป็นการพัฒนารูปแบบมีการทำซุ้มจระนมประดิษฐานพระพุทธรูป ในส่วนเรือนธาตุและมีการเพิ่มมุมในส่วนของชั้นฐาน เรือนธาตุ และส่วนยอด การแบ่งกลุ่มรูปแบบพระธาตุอีสาน เพื่อนำเสนอในบทความนี้เป็นกรเริ่มต้นศึกษาเท่านั้น และเนื่องจากข้อมูลมีน้อยการวิเคราะห์ตีความจึงไม่สามารถดูวิวัฒนาการของรูปแบบได้ชัดเจน

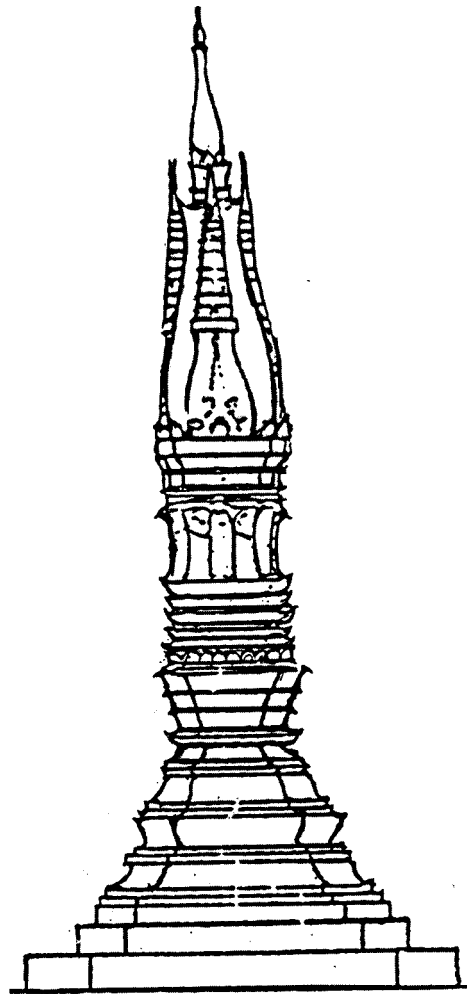
พระธาตุวัดเทพพล เวียงคุก
อ.เมือง จ.หนองคาย

พระธาตุหนองสามหมื่น
ต.แก้ง อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ

พระธาตุกองขวาน้อย
ต.ตาตทอง อ.เมือง จ.ยโสธร

พระธาตุอานนท์ วัดมหาธาตุ
อ.เมือง จ.ยโสธร

เอกสารอ้างอิง

- 1' ธวัช ปุณโณทก. ศิลาจารึกในวัฒนธรรมไทย-ลาว. กรุงเทพฯ : คุณพินอักษรกิจ (ม.ป.พ.)
หน้า 306-307.
- 2 พระธรรมราชานุวัตร. ประมวลประวัติ-ตำนานพระธาตุอีสาน. กรุงเทพฯ : เทพรัตน์การพิมพ์,
2530, หน้า 31.
- 3 พระมหาสม สุมน. ประมวลเหตุการณ์พระธาตุพนมหักพัง. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์,
2522, หน้า 1-3.
- 4 ประวัติพระธาตุเชิงชุม. พระนคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2514, หน้า 12-15.
- 5 ดุในจารึกหลักใหม่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2499 ซึ่งได้สร้างตามเนื้อความเดิมซึ่งฝรั่งเศสย้ายของเดิมไป
ปัจจุบันอยู่ที่หอพระแก้วเมืองเวียงจันทน์อยู่ในสภาพชำรุด
- 6 เชิดเกียรติ กุลบุตร. สถาปัตยกรรมล้านช้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2533, หน้า 81.